

James Hill
 BERKELEYHO
 FILOSOFIE DUCHA

Praha (Filosofia) 2016, 235 str.

Nakladatelství Filosofia se podařila neobvyklá věc: vydat překlad knihy ještě předtím, než vyjde originál. Český čtenář tak má možnost seznámit se z první ruky se stavem světového berkeleyovského bádání, neboť Hillova kniha k němu významně přispívá a zaslouží si vydání i v původní angličtině.

Téma knihy přitom není vůbec jednoduché. Přestože Berkeley žije v představách mnoha interpretů jako zakladatel idealismu a popírač hmoty, o jejím protipólu, duchovní substanci, toho překvapivě mnoho neříká. Důvodem je to, že Berkeley nikdy nenapsal avizovanou druhou část svého hlavního díla, *Pojednání o principech lidského poznání* (dále jen *Principy*), která se měla věnovat právě duchu, duši či mysli (tato tři slova používá Berkeley synonymně). Jeho filosofii ducha je tak třeba posbírat a sestavit z různých poznámek ve spisech, které od sebe dělí až třicet sedm let. Hill se tohoto mravenčího úkolu zhostí se ctí a zamlčené „jádro Berkeleyho systému“ (22)¹ vy-preparuje v koherentní a přesvědčivé interpretaci.

Nejprve odstraní terminologické zmatky pojící se s pojmy „empirismus“ a „racionalismus“. Tyto anachronické nálepky zavedla německá filosofie, počínaje Hegelem, v 19. století a jejich zjednodušující pohled při

aplikaci právě na Berkeleyho selhává. Počítá s ním totiž jako s empirikem, jehož ideje pocházejí ze smyslů. Ignoruje tak jeho nauku o poznacích (*doctrine of notions*), které u něj popisují fenomény nepocházející ze smyslů, jako sebepoznání ducha, poznání Boha a dobra. Podle Hilla tak Berkeley není čistokrevným empirikem, ale významně sympatizuje s kultivovaným innatismem.

Myslitelé sedmnáctého století modelují své koncepce sebepoznání podle vizuálního vnímání, zrak jako dominantní smysl zakládá perceptuální model poznání duše. Podle Descarta máme ideu Já (Hill dokonce říká, že „je nesnadné zbavit se podezření, že se u něj z vizuálního jazyka stalo něco víc než jen pouhá metafora“ [74], a je jen škoda, že nenaznačí, jak dalece by souhlasil s klasickou publikací na toto téma, a sice s *The Myth of Metaphor* od C. M. Turbayna), podle Spinozy též, materialista Hobbes naopak existenci takové ideje vyloučí. Pro Locka poznáváme Já reflexí, která je analogická smyslovému poznání, ovšem ideu duchovní substance, stejně jako Malebranche a později Hume, nenachází. Berkeley souhlasí s Descartovými kritiky, že nemáme ideu ducha, ale zároveň tvrdí, že je chyba vůbec takovou ideu hledat: duši poznáváme bezprostředně, ovšem ne skrze její ideu. Dokonce prohlašuje metaforický přenos jazyka uplatňovaného na vnější věci do sféry věcí duchovních za „ohromnou chybu“, to stejné platí pro pátrání po duchu jako nějaké věci (111–114).

¹ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzované knihy.

Pokud však nepoznáváme duši díky její ideji, jak ji poznáváme? A pokud podle Locka potřebujeme ideu věci, abychom měli její pojem a mohli o ní mluvit, jak můžeme slovo „mysl“ používat smysluplně? Zde Berkeley zavádí svůj technický pojem „poznatek“ (notion), aby vysvětlil význam některých slov, jejichž ideu nemáme. A nemáme ji proto, že idea je ze své podstaty pasivní a nemůže představovat něco aktivního, jako je třeba duch. Máme tedy poznatek mysli jakožto principiálně aktivního jsoucná: „Neexistuje tedy žádná *percepce* Já jakožto předmětu: je tomu naopak spíše tak, že své mentální aktivity prožíváme a že nám tyto aktivity odkrývají podstatu nás samých jakožto činných bytostí.“ (142)

Nejde zde však z Berkeleyho strany pouze o negativní *ad hoc* řešení? Má vůbec jeho nauka o poznacích širší pozitivní uplatnění? Podle Hilla ano, stojí totiž v základech jeho etiky, matematiky a theismu. Berkeley odmítá ideu dobra, čísla a Boha, přičemž tyto tři entity modeluje jako poznatky. Například číslo podle něj mysl do věci vkládá svým uvážením, není pasivně vnímáno: tutéž věc můžeme uvažovat jako rok, čili jeden, i jako měsíce, tedy dvanáct, případně město můžeme chápat jako jedno, či jako tisíc jednotlivých domů. V pozdním *Siris* (1744) dokonce tvrdí, že číslo je akt mysli.

V Kapitole 7 nesoucí název „Vnímání: pasivní a aktivní schopnost“ Hill reflektuje nedávnou kritiku Berkeleyho imaterialismu,² jež upozorňuje na

následující problém: Jak připsat zcela pasivní vnímanou ideu jsoucnu, které je čistě aktivní, tedy myslí? Tuto námitku, která v jistém smyslu kopíruje tradiční námitku proti kartesianismu, tedy jak může hmotná substance působit na substanci duchovní, když nesdílejí žádné společné predikáty, se Hill rozhodne řešit interpretačním návrhem, podle něhož „se Berkeley v době vydání *Tří dialogů* nacházel v přechodové fázi svého myšlení o duchu a neměl ještě k dispozici ustálené a ucelené stanovisko k tomuto tématu“ (181).

Tento návrh je problematický přinejmenším ze tří důvodů: 1) jde proti Berkeleyho tvrzení v *Předmluvě* ke *Třem dialogům* ohledně nikdy nevydané Druhé části *Principů*, která měla pojednávat právě o duchu: „dříve než přikročím k vydání druhé části“, praví se zde. Zdá se tedy, že ona bájná Druhá část byla už v roce 1713 skutečně napsána a obsahovala ono „ustálené a ucelené“ pojednání o mysli. 2) Soustředí se při projednávání této otázky hlavně na text *Tří dialogů* považují za nešťastné, a to z důvodu, který zmiňuje sám Hill: „Berkeley v tomto spisu vkládá do úst účastníků rozpravy argumenty, které neodrážejí ve všech detailech jeho vlastní chápání procesu vnímání a duchovní substance“ (181). Je sice pravda, že vydání z roku 1734 obsahuje nové pasáže právě o poznacích a duchu, ale není vstřícnější čist je jako doplnění namísto toho, co nikdy nevyšlo, než jako změnu nebo rozvíjení stanoviska? 3) Naopak opomenutí

² Ch. J. McCracken, *Berkeley's Notion of Spirit*, in: M. Atherton (vyd.), *The Empiricists: Critical Essays on Locke, Berkeley, and Hume*, New York 1999, str. 146–152.

Berkeleyho první knihy, *Eseje o nové teorii vidění* (1709), vede k postulování celého problému. Vždyť už *Esej* má za hlavní cíl ukázat, jak mysl při vnímání aktivně sama spojuje ideje do fenomenálních objektů a není čistě pasivní, a jak jsou tato spojení naučená a neautomatická. Pro Hilla však ucelená teorie vidění představuje pouze „náznaky“ (195), jež jsou rozvinuty teprve v několika poznámkách k vydání *Tří dialogů* z roku 1734.

Nicméně navzdory těmto výhradám, jež se týkají spíše chronologie Berkeleyových úvah, je třeba vyzvednout Hillovo odkrytí „Berkeleyho aktivní koncepce mysli“ (218), která přesvědčivě prostupuje celou imaterialistickou filosofií od *Zápisníků* (1707–1708) po *Siris* (1744) a spojuje témata tak rozdílná, jako jsou vidění vzdálenosti, povaha čísla či sebepoznání Já.

Na závěr ještě pár slov o překladu: Lukáše Kollerta je třeba pochválit za čtivé a jasné převedení knihy do češtiny a za odvážnou a dobrou volbu v případě důležitého slova „notion“: jeho „nauka o poznatcích“ zní přesně jako Berkeleyho „doctrine of notions“.

Tato volba však zřejmě zkomplikovala překlad názvu knihy, původní *George Berkeley's Notion of Mind* přeložené jako *Berkeleyho filosofie ducha* posunuje téma díla kamsi do Německa devatenáctého století. Kollert se občas nechá svést anglickou stavbou věty („je přinejmenším diskutabilní, že vše, čím disponujeme“, str. 82, namísto „je přinejmenším diskutabilní, zda jediné, čím disponujeme“), nadužívání slova „jakkoli“ jako spojky na začátku věty unavuje, avšak vyloženou chybu jsem objevil jenom jednou, při překladu obtížného záznamu 176a ze *Zápisníků*, který reaguje na předchozí záznam: místo „tento metaforický oděv zajiště není žádným argumentem“ (111) mělo být „právě tento metaforický oděv je argumentem, jímž nedispонуujeme“. (Celá pasáž v originále zní: „The grand Mistake is that we think we have Ideas of the Operations of our Minds. Certainly metaphorical dress is an argument we have not.“) Souhrnně vzato však platí, že jde o dobrý překlad zajímavé knihy.

Marek Tomeček